

Tudor Arghezi – misticul și delfinul

Amalia DRĂGULĂNESCU

Key-words: *mysticism, dialogue, missionary, social, universality*

În volumul *Poetica. Douăsprezece moduri de abordare estetică a Poeziei*, Vassilis Vitsaxis afirmă că

poetul și misticul, dacă ar încerca să explice aceste momente ale revelației transcosmice, s-ar afla în aceeași situație cu un delfin imaginar căruia i s-ar cere să ia parte la o discuție importantă a constructorilor de nave despre mecanismele mișcării în mare ! (Vitsaxis 2000: 165).

Într-o situație aproape similară se află și criticul care încearcă să se refere la *misticismul* poeziei argheziene. De aceea, vom lua drept mărturie considerațiile Ioanei Pârvulescu dintr-un articol din „România literară” despre aspectul amintit. După cum se știe, dacă s-ar realiza un top al clișeelelor critice, după „Luceafărul poeziei românești”, pe locul al doilea s-ar afla, probabil, formula „între credință și tăgadă”, referitoare la creația lui T. Arghezi. Exegeții analizează la un moment dat câteva versuri dintr-un *Psalm* arhicunoscut: „Te drămuiesc în zgomot și-n tăcere/ Și te pândesc în timp, ca pe vânat,/ Să văd: ești șoimul meu cel căutat ?/ Să teucid ? Sau să-ngenunchi a cere ?”, subliniind că „încă din această primă strofă se întrevăd cele două variante ale cerului arghezian: cu un Dumnezeu care poate fi doborât prin negare, ucis, pentru că nu ascultă când i se cere acest lucru, sau cu un Dumnezeu al credinței supuse: oricum, cu un Dumnezeu. Se vede limpede că în ambele variante cerul lui Arghezi e cu șoim” (Pârvulescu 2008: 8).

În ceea ce privește strofa următoare - „Pentru credință și pentru tăgadă,/ Te caut dârz și fără de folos./ Ești visul meu din toate cel frumos/ Și nu-ndrăznesc să te dobor din cer grămadă”, întrebarea inițială oscilantă își găsește deja răspunsul - „Nu-ndrăznesc să te dobor din cer”, prin urmare nu este aleasă tăgada, ci *credința*. Substantivul cu valoare adverbială „grămadă”, discordant, deține o nuanță aproape circumstanțială, cu privire la modalitatea primitivă, oarecum grosieră, a minții omeneste care încearcă să înțeleagă sau uneori să-și reprezinte dumnezeirea în limite exclusiv omeneste. Se știe că la T. Arghezi există și astfel de reprezentări, comune: Dumnezeu văzut ca un moșneag cu barbă, sfinții ca niște bătrânei simpatici ș.a., însă numai în măsura în care trebuie asigurat un minim confort de lectură pentru majoritatea cititorilor și oferind o cheie ironică/ parodică celor avizați. Revenind, așadar, la problema analizată, nu se cunoaște, în cele din urmă, dacă cel ce a ales este dispus să îngenuncheze sau nu în fața divinității. Urmează, explică Ioana Pârvulescu, un ocol metaforic, deși se pare că aici cade, de fapt, centrul de greutate

„Philologica Jassyensia”, An VI, Nr. 2 (12), 2010, p. 51–56

al întregului discurs liric: „Ca-n oglindirea unui drum de apă,/ Pari când a fi, pari când că nu mai ești”. În poezia de tip european, într-adevăr, o astfel de dialectică este soluționată, de cele mai multe ori, printr-o metaforă. În spiritul poeziei non-europene, care nu îi era cu totul străin scriitorului, metafora este mai degrabă evitată, dacă nu interzisă cu desăvârșire, dubla reflectare fiind un aspect des întâlnit în micropoeemele japoneze, de exemplu (stelele din rouă, celebra broască din lac a lui Matsuo Basho etc.). Poetul preferă în acest caz o comparație, răsturnată însă, la nivel ideatic, în sensul că de obicei simbolul taurului (aici ambivalent) este asociat cu divinitatea (sau cel puțin cu un aghiotant divin al unuia dintre evangheliști). Așadar, „Te-ntrezării în stele, printre pești,/ Ca taurul sălbatec când se-adapă”. Tot în acest context, se poate pune întrebarea cum de este Arghezi un poet cu propensiune mistică, de vreme ce a folosit în scrierile sale nenumărate cuvinte de o mare concretețe, fiind acuzat, după cum se știe, de „poezie leneșă”, de către Ion Barbu. Apetența pentru seriile substantivale este vădită în poezia non-europeană deja menționată; cu toate acestea, doza de inefabil este sporită, precum și comunicarea cu esențele superioare. Acest lucru ne aduce aminte de superbul micropoem al lui Nikos Kazantzakis: „I-am spus migdalului:/ Frate, vorbește-mi despre Dumnezeu/ Și migdalul a înflorit”. Tot scriitorul grec, în scurtele eseuri literare din *Raport către El Greco* afirmă că

fiecare cuvânt este o coajă extrem de tare care închide în ea o uriașă forță explozivă; ca să descoperi ce vrea să spună, trebuie să o lași să explodeze ca un obuz și să elibereze astfel sufletul pe care îl ține închis (Kazantzakis 1986: 479).

Iată un alt exemplu arghezian, dintre multe altele, în care abundența substantivelor este, paradoxal, o dovadă a pogorării divinității mai aproape de lume, însă nu neapărat la modul panteist, blagian:

E pardosită lumea cu lumină,/ Ca o biserică de fum și de rășină// (...)// Rece, fragilă, nouă, virginală/ Lumina duce omenirea-n poală// (...)// Pietrișul roșu, boabe, al grădinii/ Îi sunt bătuți și risipiți ciorchinii// (...)// Din învierea sufletului, de izvor,/ Beau caprele-amintirilor,

iar acestea sunt doar câteva versuri din *Vânt de toamnă*. Tudor Arghezi intră astfel în comuniune cu sacralul, aidoma Sfinților Părinți, prin intermediul unei viziuni nealterate de problematizări de ordin teologic sau metafizic. Relația poetului cu divinitatea este aceea a unui primitiv, după cum am mai amintit, de data aceasta nu în sensul negativ al termenului, ci în sensul inocenței primordiale, al unei necunoașteri (încă pure), pornind de la tipare de care omul modern s-a îndepărtat de mult. În fapt, comuniunea omului cu Dumnezeu rămâne, la acest scriitor, valabilă, chiar dacă îmbracă forme sau manifestări negative, el este în cele din urmă un *homo religiosus*. De aceea ne fascinează întotdeauna versurile din poemul *Niciodată toamna*:

Niciodată toamna nu fu mai frumoasă/ Sufletului nostru bucuros de moarte./ Palid așternut e șesul cu mătasă./ Norilor copacii le urzesc brocarte./ Casele-adunate, ca niște urcioare/ Cu vin îngroșat în fundul lor de lut./ Stau în țarmu-albastru-al râului de soare./ Din mocirla cărui aur am băut.

Poate că sintagma *umbrei învăluită în umbră* din finalul acestui poem exprimă faptul că poetul se întoarce mereu la sursele, la izvoarele resuscitate ale credinței, în care îndoiala (tăgăda, spun unii) este nu un factor de sciziune a conștiinței (religioase), ci un catalizator, un ferment al credinței vii. Deci, din perspectivă argheziană, nu se pune problema existenței sau inexistenței lui Dumnezeu, ci numai a imperfecțiunii omului și a capacității sale de a-L percepe, fie prin văzul exterior, fie prin pipăit interior.

Pe de altă parte, între vitalism și asceză, Arghezi preferă prima variantă, așa cum proceda și scriitorul Nikos Kazantzakis care era „certat” aparent cu Hristos, în numele aflării adevărului, adică a lui Hristos. Din această cauză se produce un dezacord, însă numai la nivel gramatical, în versurile finale din *Psalmul* comentat la început: „Singuri acum, în marea ta poveste./ Rămân cu tine să mă mai măsoar”. Explicația acestei stări de lucruri o oferă tot criticul și eseistul Vassilis Vitsaxis: „Misticul simte că este una cu acest *tot*, divin și veșnic. Închide ochii în fața multora, concentrează mulțimea în *Unu* și înalță timpul la veșnicie” (Vitsaxis 2000: 181). *Nemulțumirea față de propria persoană* este un vector important care îl face pe poet să caute ceva dincolo de el, mai exact pe cineva, pe care îl privește cu un fel de invidie perfect justificată în planul omenescului și de aici rezultă ambivalența poeziei argheziene. Asemenea lucruri se întâlnesc și în versetele mistice ale Sfântului Simeon Noul Teolog:

Vino, lumină adevărată/ vino, viață veșnică/ vino, mister ascuns.../ vino, lucru de neexprimat.../ vino, lumină care nu apui/ vino, înviere a morților/ vino, cel de nevăzut și de necercetat/ vino, ființă care dorește și este dorită/ sufletul meu tulburat/ vino, Tu, Singurul, către cel singur/ căci singur sunt...

Probabil că reminiscențe din această rugă se regăsesc, după propria experiență mistică de la Cernica, în formă ludică și ușor arhaizantă, în *Rugăciunea lui Coco* din *Bilete de papagal*:

Dumnezeule, puternicule și gingașule, au ești pasăre au ești gând, au ești stea călătoare; au ești munte peste luceafăr, au ești vis, au ești fără să fii, te ghicesc... Vino la mine cu vântul, vino cu raza, vino cu vuietul lin al întunericii, din pământ, din holdă, din foc și din gheață, din mugetul vacilor și din scuturarea frunzelor, vino cu morții, vino cu viii și cu cei ce nu vor fi. Vino și ridică-mi cuvintele, ca o bolborosire fierbinte din fundul mълului care mă robește, până la fața undelor lucii de sus.

Unii ar putea afirma că adevăratul mistic trebuie să renunțe la tot, inclusiv la poezie, până la completa nimicire de sine. Există însă destule excepții de sfinți, considerați mari mistici, precum Sfântul Ioan al Crucii, Sfânta Tereza de Avila ș.a., care au profesat un fel de senzualism al experienței mistice, după modelul *Cântării Cântărilor*, pentru a putea traduce această experiență în termeni omenești, fapt ce i-a dus în eroare pe unii credincioși de rând. În același sens, lumea poetică argheziană este percepută cu intensitate senzorială, astfel încât Pompiliu Constantinescu a putut remarca faptul că

Legănat de îndoială stearpă, răsucit în sine, măcinat de revoltă demonică la începutul dramei lui spirituale, eul arghezian își rarefiază progresiv individualismul romantic, își regăsește rezervele primordiale de candoare adamică și se fixează într-o mistică bucolică, naturistă, pășind din planul contemplației singulare în planul contemplației cosmice (Constantinescu 1940: 116).

Dacă spațiul de legătură, spațiul comuniunii între om și divinitate rămâne greu de precizat la T. Arghezi, atunci, în ceea ce privește timpul,

poezia presimte ceea ce descoperă misticii, o viziune unificatoare a lumii, un concert universal în care toate lucrurile se află într-un dialog muzical între ele și comunică prin intermediul unor *orare misterioase* (Vitsaxis 2000: 174).

Este cazul binecunoscutului poem *Melancolie*, decriptat în mod frecvent ca poezie de dragoste, însă în fapt referitoare la moarte. Instrumentarul casnic, popular, evocat acolo (acul, perdeaua, împletitura, firul/ firele) învăluie el însuși, eufemizează adică spiritul celei care taie, în cele din urmă, „firul cel mare”, altminteri, în cazul în care va fi fost vorba despre iubită, poetul nu ar rosti ultimele versuri: „De departe, simt un jind/ Și-aș voi să mi se pară”. Încă o dată, „turburarea” inițială, „petrecerea” de sorginte eminesciană, semnele unei violențe indirecte (altădată și adesea exprimată la acest scriitor) și mai ales *firul cel mare* dau seamă de insinuarea lentă a morții, cealaltă față a iubirii pământești.

Altădată, însă tot în această paradigmă, poetul împlinește fără să vrea miezul spuselor lui P. Kanellopoulos:

Orice poet adevărat sau cercetător autentic al lumii (al celor văzute și nevăzute), în clipe binecuvântate, când îngerul Domnului îl ajută să rostogolească piatra care cu greutatea ei îl ține lipit de cele efemere și pământești, vorbește din adâncul sinelui (Vitsaxis 2000: 89).

Astfel recitim în *Heruvicul* lui Arghezi:

Tot ceasul îmi aduce un dar și-o jertfă nouă./ De vreme ce lumina primește să-mi lumine// (...)// În giulgiu clătinate se leagănă cu lacul/ Făptura, pretutindeni de față și dosită./ A celui ce cu firul de umbră și cu acul/ Scânteii, îndesește pânza mereu pe sită.

Dincolo de nuanțele intertextuale, rezultanta este versul „Îmi crește-n suflet iarăși o strună de vioară”, poetul așteptând ca „să i se lase în vârf o stea din policandru”. Tudor Arghezi a realizat întotdeauna o adevărată alchimie lirică a lui *solve et coagula*, referitor la concilierea extremelor, cea sacră și cea egolatră, elanul mistic îmbinându-se deseori cu accentele ironice. Șerban Cioculescu mai consideră că, la Arghezi,

Dumnezeu nu-și mai ascunde însă prezența, manifestându-se în toate faptele lui și binevoind chiar a-l bate pe umăr, pe credincios, sau a sta de vorbă cu el, din tinda cerească... (Cioculescu 1971: 105).

Termenul *delfinul* din titlu deține o notă ambiguă, deoarece *misticul* arghezian posedă și o altă ipostază, a celui implicat în cetate, *misionarul*, în sensul larg al cuvântului, așa cum apare în *Rugă de vecernie*:

Dar hotărând privirea, de sus, pe umbra lumii/ Un suflet se strecoară în mine ca o rouă/ Și-atunci visez cu gloata să bat poteca humii,/ Purtând în vârful lăncii, spre cer, o stea mai nouă.

Asemănarea aproape dureroasă cu Cel de Sus este ilustrată astfel, în mod similar, în *Miez de noapte*:

Eu sunt acel pe care l-am visat,/ L-am căutat și-am vrut să-l născocesc./ Ca prin gunoiul meu cel omenesc/ Să treacă rază, ager și curat.// Acel ce-atinge neatins noroiul/ Și poate duce drum și peste cer/ Și să rămâie fier de este fier./ Rugina-n el să nu-și puie altoiul.

Pe de altă parte, în *Rugă de seară* este invocat din nou infinitul, cu sentimente îndoite, de adorație și chiar de ură, pe rând, „slava de miligram” a omului amintind de „infuzorii” eminescieni, particulele de pulbere care scânteie totuși în soare... Chiar și în *Cântec mut*, un poem dintre cele terestre sau ancorate în social ale lui Arghezi, citim versuri precum „Zăbrelele s-au îndreptat cu faguri de cer/ Și atârnavu candele de stele/ Printre ele”.

Un text original, însă având ca subtext versul eminescian „Peste toate o lopată de țărână se depune”, este poemul *Între două nopți*. „Lopata din odaie” semnifică o exprimare metonimică pentru casa pământească în chip de prefigurare a morții, arvună a celor de dincolo, cum spun textele sfinte. „Pământul era negru, perdeaua lui albastră” reprezintă o ambivalență care soluționează diferența dintre *planetă* și *substanță*. Formula incantatorie și ascendentă în același timp („Afară bătea vântul. Afară era ploaie.// (...)// Afară bătea ploaia. Afară era vânt”) se finalizează cu versul „O stea era pe ceruri. În cer era târziu”, reîntoarcerea la statutul terestru fiind, în cele din urmă, dezamăgită, iar încercarea de atingere a idealului, deși ardentă, totuși iluzorie: deci omul are datoria de a ajunge la chipul și asemănarea lui Dumnezeu, însă nu poate fi totuna cu El. Se află aici ilustrarea lui K. Palamas care crede că

idealul este visul pe care mereu îl vedem și pe care nu îl trăim. Fiindcă idealul, potrivit frumoasei parabole a poetului, este asemenea statuiei Afroditei din Milo. Veacurile ne-au transmis-o cu mâinile frânte, simbol al idealului care nu îmbrățișează (Vitsaxis 2000: 113).

Totuși, împotriva tuturor, V. Vitsaxis afirmă, parafrazăm, că poetul rupe orice legătură, atât cu melosul apolinic, cât și cu beția dionisiacă, se cufundă în el însuși, se îndepărtează de orice formă convențională și năruie cele vechi ca să rătăcească într-o lume nouă, unde gândul și sentimentul, temeliile dialectice tradiționale ale vechiului, au lăsat locul unui misticism original, care încearcă să înalțe, pe ruinele distrugerii, lumea lui nouă, personală, a negării, cu *forme fără contur*.

Bibliografie

- Arghezi 1959: Tudor Arghezi, *Versuri*, prefață de Mihai Beniuc, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă.
- Cioculescu 1971: Șerban Cioculescu, *Introducere în poezia lui Tudor Arghezi*, București, Editura Minerva.
- Constantinescu 1940: Pompiliu Constantinescu, *Tudor Arghezi*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Kazantzakis 1986: Nikos Kazantzakis, *Raport către El Greco*, traducere de Alexandra Medrea-Danciu, cuvânt înainte de Darie Novăceanu, București, Editura Univers.
- Pârvulescu 2008: Ioana Pârvulescu, *Fericiți cei ce tăgăduiesc...*, „România literară”, nr. 16.
- Vitsaxis 2000: Vassilis Vitsaxis, *Poetica. Douăsprezece eseuri de abordare estetică a Poeziei*, traducere de Elena Lazăr, cuvânt înainte de P.D. Mastrodimitris, București, Editura Omonia.

Tudor Arghezi – the Mystique and the Dolphin

Beginning from the assertion in the volume *Poetics* by Vassilis Vitsaxis, – according which the poet and the mystic person, if they try to explain the moments of grace, of transfiguration and the transgression towards the celestial boundaries, they would be alike a dolphin which should have to participate at a colloque of maritime constructors about the mechanisms of swimming into the sea –, we arrive at the indicible of Arghezi's creation, which, even situated (in a conventional manner till now) between faith and doubt, surpasses this antinomy by the unification of the contraria, and these aspects will be proved by a profound analysis of some eloquent fragments from the Arghezi's poetry.

*Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași
România*